

УДК 342.9:35.072.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.43>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИДОБУТКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Мачуська І.Б.,*доктор юридичних наук, професор кафедри приватного права
«ЮІ КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0000-0002-6441-8356***Аргатюк І.В.,***старший викладач кафедри іноземних мов
«ЮІ КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0009-0005-5076-5639***Недільченко С.Б.,***старший викладач кафедри іноземних мов
«ЮІ КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0009-0002-3399-5502***Бурлій В.В.,***старший викладач кафедри іноземних мов
«ЮІ КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0009-0003-4267-5735*

Мачуська І.Б., Аргатюк І.В., Недільченко С.Б., Бурлій В.В. Правове регулювання видобутку дорогоцінного каміння: проблеми та шляхи вдосконалення.

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання видобутку дорогоцінного каміння в Україні та аналізу проблем, що пов'язані із незаконним видобутком зазначеного виду корисних копалин і встановлення шляхів їх вирішення.

Зазначено, що інститут надрокористування в Україні має багатовікову історію. Встановлено, що видобування дорогоцінного каміння в Україні спостерігається на протязі багатьох століть.

Досліджено, що мінерально-сировинна база України налічує більше 20 тис. покладів 117 видів корисних копалин, серед яких окреме місце, займає дорогоцінне каміння, видобуток якого забезпечує ефективний розвиток економіки країни.

У статті проаналізована законодавча дефініція «дорогоцінне каміння». З'ясовано, що поняття «дорогоцінне каміння» потребує вдосконалення, оскільки зазначене поняття має включати не тільки характеристику дорогоцінного каміння, а і містити положення щодо їх ринкової вартості і відповідати державним стандартам. Доведено, що доцільно вилучити з переліку дорогоцінних каменів, типи каміння, які відносяться до синтетичних.

У статті проаналізовано правове регулювання видобутку дорогоцінного каміння в Україні. Зазначено, що законодавець значну увагу приділяє правовому регулюванню видобутку бурштину в Україні. Встановлено, що значний перелік

нормативних актів щодо видобутку бурштину не був прийнятий на законодавчому рівні. Проаналізовано, що проблема незаконного видобутку бурштину в Україні, залишається не вирішеною у продовж значного часу. Вона являє собою комплексну проблему, що безпосередньо пов'язана із екологічними, соціально-економічними, політичними, етичними та культурними аспектам.

Зроблено висновок, що одним із чинників подолання проблеми незаконного видобутку дорогоцінного каменю є вдосконалення правового регулювання, а саме: прийняття Закону України «Про дорогоцінне каміння», який має містити положення, що стосуються особливостей видобутку, контролю, нагляду за видобутком та реалізацією дорогоцінного каміння, юридичної відповідальності, застосування санкції у зазначеній сфері, а також відповідати державним і міжнародним стандартам.

Ключові слова: надрокористування, корисні копалини, дорогоцінне каміння, видобуток дорогоцінного каміння, реалізація та використання дорогоцінного каміння, правове регулювання видобутку дорогоцінного каміння.

Machuska I.B., Argatiuk I.V., Nedilchenko S.B., Burliy V.V. Legal regulation of mining of precious stones: problems and ways of improvement.

The article is devoted to the study of the legal regulation of mining of precious stones in Ukraine and the analysis of problems related to the illegal

mining of the specified type of minerals and the establishment of ways to solve them.

It is noted that the Institute of Subsoil Use in Ukraine has a centuries-old history. It has been established that the mining of precious stones in Ukraine has been observed for many centuries.

It has been studied that the mineral and raw material base of Ukraine includes more than 20,000 deposits of 117 types of minerals, among which a special place is occupied by precious stones, the extraction of which ensures the effective development of the country's economy.

The article analyzes the legal definition of «precious stones». It was found that the concept of «precious stones» needs to be improved, since the specified concept should include not only the characteristics of precious stones, but also contain provisions regarding their market value and meet state standards. It has been proven that it is expedient to remove from the list of precious stones, the types of stones that are synthetic.

The article analyzes the legal regulation of mining of precious stones in Ukraine. It is noted that the legislator pays considerable attention to the legal regulation of amber mining in Ukraine. It was established that a significant list of regulations on amber mining was not adopted at the legislative level. It has been analyzed that the problem of illegal amber mining in Ukraine remains unresolved for a long time. It is a complex problem that is directly related to ecological, socio-economic, political, ethical and cultural aspects.

It was concluded that one of the factors in overcoming the problem of illegal mining of precious stones is the improvement of legal regulation, namely: the adoption of the Law of Ukraine «On Precious Stones», which should contain provisions relating to the specifics of mining, control, supervision of the mining and sale of precious stones, legal responsibility, the application of sanctions in the specified area, as well as complying with state and international standards.

Key words: subsurface exploitation, minerals, precious stones, mining of precious stones, sale and use of precious stones, legal regulation of mining of precious stones.

Постановка проблеми. Інститут надрокористування в Україні має багатовікову історію. Виникнення та розвиток цивілізації безпосередньо пов'язаний з використанням надр [1, с. 33]. Значення дорогоцінного каміння в історії людства неможливо переоцінити. З давніх часів люди використовували корисні копалини, не тільки з метою виготовлення знарядь праці, будівництва житла, а із естетичною, лікувальною та релігійною метою. У культурі народів, які мешкали на території сучасної України, викори-

стання корисних копалин становить до 15–20 тисяч років., про що свідчать знахідки бурштину та іншого дорогоцінного каміння при розкопках Межирицької стоянки первісних людей на р. Рось поблизу м. Канева. Так, Пліній Старший (23–79 р. н.е.), зазначав, що у Середземноморських країнах особливим попитом користувались «скіфські» камені: зелені смарагди, альмандин і піроп та інші [2, с. 23].

Мінерально-сировинна база України налічує більше 20 тис. покладів 117 видів корисних копалин [3]. Окреме місце серед переліку корисних копалин, займає дорогоцінного каміння, що цінується у світі за красу, гармонію кольорів, рідкісність та довговічність.

У надрах України виявлено 420 родовищ геологічних матеріалів, а саме: алмази, корунди (сапфіри та рубіни), берили (смарагди), топази тощо [4, с. 88].

На сьогоднішній день, видобування дорогоцінного каміння займає одне із значних позиції в економіці будь якої держави світу, у тому числі і України [5].

В сучасних умовах розвитку української держави, формування якісно нового економічного та соціального розвитку, долучення до євроінтеграційних процесів, зумовлює необхідність створення умов для раціонального використання та охорони надр [6, с. 177].

Особливого значення у контексті дослідження видобування дорогоцінного каміння становить питання правового регулювання зазначеного виду корисних копалин.

Незважаючи на наявну законодавчу базу у сфері видобутку дорогоцінного каміння, проблеми правового регулювання видобутку, використання та реалізації дорогоцінного каміння залишається не у повній мірі дослідженою.

Як наслідок, відсутності досконалого правового регулювання у сфері видобутку дорогоцінного каміння призвів до масштабного незаконного видобутку дорогоцінного каміння в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження правового регулювання дорогоцінного каміння в Україні, а також правового регулювання незаконного видобутку бурштину, були предметом дослідження таких вчених, а саме: Д. Алексевої-Процюк, П.М. Баранової, В. Бредіхіної, В. Василичук, Д. Верьовкіна, В. Галунько, Р. Граб, О. Гулак, М. Дейнега, Р. Кіріна, Н. Кобецької, І.В. Лебідь, О.М. Маліченко, І.Б. Мачуської, О.Ю. Піддубного, В.П. Романова, О. Сурилової, С.В. Шевченко.

Метою статті є дослідження правового регулювання видобутку дорогоцінного каміння в Україні та встановлення шляхів її вирішення.

Постановка проблеми. Дорогоцінне каміння є стратегічною сировиною, особливим видом матеріальних цінностей, предметом інвестиції,

інструментом банківських операції, що забезпечує ефективний розвиток економіки країни, забезпечення її економічної незалежності [7, с. 17].

З метою ґрунтового дослідження проблем правового регулювання видобутку дорогоцінних каміння, доцільно проаналізувати понятійно-категоріальний апарат у зазначеної сфері.

Вперше термін «дорогоцінне каміння» з'явився в античний час. Найбільш повне визначення «дорогоцінне каміння» було здійснено Anselmo Boezio de Bodt, вченим та особистим лікарем Рудольфа II, у праці «*Gemmarum et lapidum historia*» (1609 р.) [8].

В науковій та навчальній літературі зустрічаються різні поняття, що пов'язані із визначенням дорогоцінного каміння, а саме: дорогоцінне, коштовне каміння, самоцвіти, мінерали.

Каміні – гемологічний термін, під яким розуміється речовини, що використовуються в ювелірній галузі. Мінерал, гірська порода, ці терміни мають чітке наукове визначення та використовуються у кристалографії, мінералогії, геології, петрографії [9, с. 5]. Коштовні каміні (самоцвіти), це мінерали, різні за складом і будовою мінерали, переважно кристали, з особливими властивостями: забарвленням, блиском, прозорістю тощо. В. Панченко, вказує, що поняття «дорогоцінне», «коштовне», «напівдорогоцінне» каміння, не враховують сфери можливого використання та ставлять на перше місце грошовий еквівалент цінності, а не зовнішні ознаки та гемологічні характеристики [4, с. 88]. Відповідно до п. 3.7 Класифікатора корисних копалин, каміння коштовне являє собою мінерали та гірські породи неорганічного та органічного походження, якісні показники яких визначені кристалоструктурними та фізико-механічними властивостями, які за якістю відповідають вимогам ювелірно-каменерізної промисловості [10].

У Кодексі Федеральних Правил США вживається термін «*precious stones*» – це речовина, що має якості дорогоцінної, визнану ринком красу, рідкість та цінність [11]. Терміни «коштовний» і «*precious*» є спорідненими, пов'язаними з торгівлею і коштами, а термін «дорогоцінний» найбільш відповідає терміну «*gem*», який стосується прикрас і означає високу ювелірну якість, але за етимологією вони не є синонімами, адже перший стосується вартості, другий – якості [12, с. 15]. Термін «дорогоцінне каміння» в судовій експертизі має субсидіарне значення, оскільки домінантне значення, в цьому випадку, має належати вартості каміння як об'єкта гемологічної експертизи [9, с. 5].

Таким чином, поняття «дорогоцінне каміння» є терміном, що у повній мірі відображає природні мінерали в сировині, необробленому та обробленому вигляді, що видобуваються з гірських порід.

Відповідно до ст. 1 Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18 листопада 1997 р. № 637/97-ВР [13], поняття «дорогоцінне каміння», являє собою природні та штучні (синтетичні) мінерали в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробах). Таким чином, дорогоцінне каміння закон поділяє на: дорогоцінне каміння; дорогоцінне каміння органічного утворення; напівдорогоцінне каміння.

Доцільно погодитись із думкою М.П. Баранова, у тому що наведена законодавцем класифікація дорогоцінного каміння, в основі якої має бути закладена відносна вартість, насправді є переліком декоративних мінералів і гірських порід [9, с. 33]. У цьому контексті, В. Татарінцев зазначає, що видається доцільним вилучення з переліку дорогоцінних камінів весь спектра синтетичного каміння, яке, відповідно до міжнародної практики, взагалі не є дорогоцінним камінням [12, с. 15], а також не належать до переліку природних мінералів, зазначених у Постанові Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» [14].

Таким чином, термін «дорогоцінне каміння» та їх класифікація в українському законодавстві, як сказано вище, не мають чітких, кількісних характеристик (значень) [9, с. 33] та потребують формування нової класифікації дорогоцінного каміння відповідно до світового досвіду [15, с. 17].

Отже, законодавча дефініція «дорогоцінне каміння» не у повній мірі відображає особливості дорогоцінного каміння та потребує спеціальної правовій регламентації, що має включати не тільки характеристику та особливості дорогоцінного каміння, а і містити положення щодо їх ринкової вартості.

Правове регулювання видобутку дорогоцінного каміння в Україні здійснюється відповідно до таких нормативних актів, а саме: Кодексу України про надра; Гірничого закону України; Законів України «Про угоди про розподіл продукції»; «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин».

Доцільно зазначити, що законодавець значну увагу приділяє правовому регулюванню видобутку бурштину в Україні.

Україна посідає друге місце в світі за запасами бурштину, при цьому вирізняється найви-

щим у світі відсотком бурштину ювелірної якості в покладах. У той же час, невелика глибина залягання бурштину (2–7 м) зумовлює розповсюдження незаконного видобутку в особливо великих розмірах, що набуло протягом останніх десятиліть, появи масштабної екологічної катастрофи з одночасним нанесення національної економіці непоправних збитків. За підрахунками об'єми незаконного видобутку бурштину сягають від 120 до 300 тон на рік [16, с. 18].

Наслідками незаконного видобутку бурштину є знищення родючого шару ґрунту, забруднення вод, зміни гідрологічного режиму боліт, лісів та озер [17].

З метою подолання наслідків незаконного видобутку бурштину, законодавцем було прийнято низку законодавчих актів, а саме: розпорядження Президента України «Про охорону і використання Клесівського родовища бурштину у Рівненській області» від 2 червня 1992 року № 98/92-рп, а також, проекти Законів України: «Про бурштин» від 9 вересня 2010 року № 5497, «Про особливості розробки родовищ бурштину, які не мають промислового значення», «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» від 10 грудня 2014 року № 1351, «Про видобування та реалізацію бурштину» від 20 листопада 2015 № 1351-1, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину». Водночас, жоден з вищенаведених проектів не був реалізований. У 2019 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» № 402-ІХ.

Таким чином, проблема правового регулювання незаконного видобутку бурштину, залишається не вирішеною у продовж значного часу. Вона являє собою комплексну проблему, що безпосередньо пов'язана із екологічними, соціально-економічними, політичними, етичними та культурними аспектам.

Доцільно зауважити, що нарівні з видобутком бурштину, в Україні здійснюється видобуток інших корисних копалин, що віднесені до переліку дорогоцінних каміннів, а саме: топаз, берил, кварц, графічний пегматит іризуючий лабрадор, мармуровий онікс, родоніт, родохрозит, агальматоліт та ін.

Таким чином, проблема незаконного видобутку дорогоцінних каменів торкається не тільки видобутку бурштину, а і інших видів дорогоцінного каміння.

Тобто, видається доцільним вдосконалити правове регулювання видобутку дорогоцінно-

го каміння спеціальним нормативно-правовим актом, а саме: Законом України «Про дорогоцінне каміння», що має містити положення які стосуються особливостей видобутку, контролю, нагляду за видобутком та реалізацією дорогоцінного каміння, юридичної відповідальності, застосування санкції за незаконний видобуток такого особливого виду корисних копалин, що мають значну ринкову, культурну та естетичну цінність.

Існуючий на сьогоднішній день законодавчий акт «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18 листопада 1997 р. № 637/97 об'єднує правове регулювання видобування дорогоцінного каміння і дорогоцінних металів. На нашу думку, видається доцільним відокремити положення, що торкаються видобутку та використання дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів, оскільки це є різні за походженням, структурою, вартістю корисні копалини, що мають також, різний механізм реалізації та обігу.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, доцільно зробити наступні висновки. Інститут надкористування в Україні має багатовікову історію, що спостерігається на протязі багатьох століть.

Мінерально-сировинна база України налічує більше 20 тис. покладів 117 видів корисних копалин, окреме місце серед їх переліку займає дорогоцінне каміння. Видобування дорогоцінного каміння займає одне із значних позиції в економіки будь якої держави світу, у тому числі і України.

Незважаючи на наявну законодавчу базу у сфері видобутку дорогоцінного каміння, проблеми правового регулювання залишаються не вирішеними.

Потребує вдосконалення законодавча дефініція «дорогоцінне каміння», оскільки вона не у повній мірі відображає особливості дорогоцінного каміння, що має включати не тільки характеристику та особливості дорогоцінного каміння, а і містити положення щодо їх ринкової вартості та відповідати державним стандартам. Також, з переліку дорогоцінного каміння доцільно виключити камені, що відносяться до синтетичних.

Доцільно зауважити, що законодавцем значна увага була приділена правовому регулюванню видобутку бурштину в Україні, у зв'язку з незаконним його видобутком. Водночас, як було зазначено вище, в Україні видобувається широкий спектр дорогоцінного каміння. З метою запобігання незаконного видобутку дорогоцінного каміння, у тому числі і бурштину видається доцільним вдосконалити правове регулювання видобутку дорогоцінного каміння прийняттям спеціального нормативно-правового акту, а

саме: Законом України «Про дорогоцінне каміння», що має містити положення які стосуються особливостей видобутку, контролю, нагляду за видобутком та реалізацією дорогоцінного каміння, юридичної відповідальності, застосування санкції за незаконний видобуток такого особливого виду корисних копалин, що мають значну ринкову, культурну та естетичну цінність.

Також, на законодавчому рівні, необхідно відокремити положення, що торкаються видобутку та використання дорогоцінного каміння та дорогоцінних металів, оскільки це є різні за походженням, структурою, вартістю корисні копалини, що мають також, різний механізм реалізації та обігу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мачуська І.Б. «Адміністративно-правові засади контрольно-наглядової діяльності у сфері надрокористування в Україні» : дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.07. Київ. 2021. 453 с.
2. Панченко В.І., Павлишин В.І., Васишин І.С. Кольорове каміння України. Мінеральні ресурси України. 1995. № 1. С. 22-23.
3. Галецький Л.С., Чернієнко Н.М. Атлас «Геологія і корисні копалини України». К.: Такі справи. 2001. 168 с
4. Панченко В., Яковлева В. Мінерально-сировинна база гемологічних матеріалів України. Геолог України. 2012. № 3. С. 88-93.
5. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17?find=1&tex>.
6. Мачуська І.Б. Формування інституту контрольно-наглядової діяльності у сфері надрокористування у Київській Русі (IX-XII ст.): історико-правовий аспект. «Юридичний науковий електронний журнал». 2020 р. № 4. С. 177-180.
7. Романов В.П. Адміністративно-правові засади обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Дніпро. 2017. 220 с.
8. Significato delle pietre preziose: qual è la più adatta ? URL: <https://www.paginegialle.it/magazine/shopping/significato-delle-pietre-preziose-qual-e-la-piu-adatta-ate-6866>.
9. Баранов М.П. Дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння у провадженні слідчих (розшукових) дій: метод. рек. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. 2023. 44 с.
10. ДК 008:2007.
11. CFR. Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR). § 1027.100 Definitions. (e) Preciousstone. URL : <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/-31/1027.100#e>.
12. Татарінцев В. Дорогоцінне, коштовне каміння: історичні та нормативні аспекти термінології, які впливають на формування Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України. Коштовне та декоративне каміння України. 2019. № 1. С. 15-18.
13. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18 листопада 1997 р. № 637/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 9. Ст. 34.
14. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 року № 827. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF>.
15. Гелета О.Л., Горобчишин О.В., Кічняєв А.М. Основні підходи до запровадження класифікації коштовного і декоративного каміння, гармонізованої відповідно до світового досвіду. Коштовне та декоративне каміння: наук.-практ. журн. 2017. № 4. С. 17-19.
16. Рудько Г.І. Родовища бурштину України та перспективи їх освоєння. Мінеральні ресурси України. 2017. № 2. С. 18-21.
17. Тестов П. Чорний бурштин. Які держоргани задіяні та що потрібно зробити, аби припинити нелегальний видобуток (Аналітична записка). URL: https://texty.org.ua/fragments/95763/Chornyj_burshtyn_Jaki_derzhorgany_zadijani_ta_shho-95763.